

ZOFIA WARAKOMSKA

Lublin

ROŚLINNOŚĆ PROWANSJI

Formacje roślinne Prowansji są uwarunkowane jej położeniem geograficznym i klimatem. Kraina ta rozciąga się od Delfinatu i Sabaudii na północy ku brzegom Morza Śródziemnego na południu. Na zachodzie ogranicza ją od Langwedocji lewy brzeg ujścia Rodanu, zaś wschodnią część stanowią Alpy z przebiegającą przez nie granicą Włoch. Urozmaicona rzeźba terenu przypomina jakby wielką chropowatą muszlę zwróconą wybrzuszeniem w stronę północnego wschodu, która spłaszcza się ku morzu i brzegom Rodanu na południowym zachodzie. W połowie przecina ją łukiem dolina rzeki Durance dopływającej do Rodanu. Przed dwoma tysiącami lat region ten był włączony do cesarstwa rzymskiego jako Provincia Romana.

Teren Prowansji ku wschodowi jest pagórkowaty i górzysty. Ciągną się tu w różnych kierunkach niewielkie łańcuchy górskie znane jako Alpy Prowansalskie, Alpy Nadmorskie, Alpy Kotyjskie. Prawie w centrum regionu wznosi się wysoka na 1912 m góra Mont Ventoux.

Delta Rodanu jest ujęta w jego dwie odnogi – Rodan Mały na zachodzie i Rodan Duży od strony wschodniej. W delcie tworzącej szerokie rozlewiska znajduje się rezerwat Camargue chroniący naturalną faunę ptaków gniazdujących i przelotnych porośnięty roślinnością szuwarową i bagienną.

Według klasyfikacji klimatycznej (Martyn 1985) Prowansja leży w strefie klimatu śródziemnomorskiego o gorącym i suchym lecie oraz cieplej, wilgotnej zimie. Najdłuższy dzień roku trwa tu 15 godzin, a usłonecznienie roczne osiąga w sumie 2800 godzin. Cyrkulacja powietrza jest tu bardzo swoista, bo związana z rzeźbą terenu. Od północy w kierunku Morza Śródziemnego wieją chłodne i suche wiatry wykazując tak zwany efekt tunelowy; powietrze przeciska się wówczas między wyniosłościami przez zagłębioną dolinę Rodanu nabierając przyspieszenia. Tak właśnie wieje, jak bezustanny przeciąg, mistral, który był jakoby przyczyną zaburzeń umysłowych Van Gogha. Wiatr ten niesie ze sobą powietrze polarnomorskie, zaczyna wiać już w czerwcu, a w Mar-

sylii odnotowano jego działanie od 110 do 175 dni w roku. We wschodnich i północnowschodnich regionach Francji nosi on nazwę *bise*, co uwiecznił La Fontaine w znanym wierszu o koniku polnym i mrówce – ... „Quand la bise fut venu...” Przeciwny kierunek wiatrów występuje najczęściej wiosną i jesienią; wieją one znad Afryki Północnej. Temperatura powietrza wzrasta wtedy maksymalnie do 20-23°C.

Opady w basenie Morza Śródziemnego wykazują zróżnicowanie w zależności od wysokości n.p.m. Na nizinach nadbrzeżnych Prowansji opady nie przekraczają 500 mm rocznie, na terenach wzniesionych sięgają już 900 mm, zaś w Alpach Nadmorskich przekraczają 1500 mm. Okresowe ulewy występują jesienią od września do października. Na wiosnę również deszcze są częstsze, natomiast od czerwca do sierpnia rozpoczyna się pora sucha, wtedy opady wynoszą zaledwie 25 mm i mogą występować tylko 1-4 dni w miesiącu. Deszcze zimowe są częstsze niż na jesieni ale mniej obfite. Zimy są łagodne, temperatura nie przekracza 0°C.

Na Prowansji spotykamy duże zróżnicowanie gleb, co wiąże się z urzeźbieniem terenu i jego podłożem geologicznym. W delcie Rodanu od strony zachodniej występują glejowe solonczaki o pH 7-8, do których w zalewiskach dostaje się słona woda morska. Zachodzą tam procesy redukcyjne. Ku zachodowi rozciągają się kwaśne torfowiska o pH 3,5-4 na przemian z glebami brunatnymi. W miarę wznoszenia się terenu pojawiają się charakterystyczne, czerwone gleby – *terra rossa*, lekko kwaśne i obojętne; na pagórkach i wyniosłościach ku północy wytworzyła się mozaika rozmaitych gleb. Na marglach wapiennych spotykamy rędziny z Ca, gleby brunatne właściwe, pararędziny brunatne o czerwonym zabarwieniu i znów fragmenty *terra rossa*. W dolinach rzek zalegają mady.

Okresy ciepłe z wilgotnymi mijają się w czasie w ciągu sezonów i dlatego roślinność przystosowała się do tego rodzaju siedlisk. Najlepsze warunki dla rozwoju roślinności występują na wiosnę, kiedy w glebie jest jeszcze sporo wilgoci a temperatura już wzrasta. Rozwijają się wtedy bujnie terofity – rośliny czekające w ziemi w formie nasion oraz geofity – byliny o kłączach, bulwach i cebulach. Zakwitają one w krótkim czasie i wydają nasiona, aby znów przeczekać okres letniej suszy. Do niej z kolei przystosowała się roślinność twardolistna – kserofity.

Gatunki odległe systematycznie upodobniły się wyglądem ograniczając ubytek wody w procesie transpiracji i chroniąc przed nadmiernym nasłonecznieniem. Roślinność twardolistna jest charakterystyczna dla basenu Morza Śródziemnego. Drzewa i krzewy mają małe, skórzaste liście o grubej skórce. Pojawiają się włoski w formie kutneru lub płaskich, martwych tarczek odbijających promienie słoneczne. Liście są wówczas szarzielone, matowe.

Na obrzeżach Morza Śródziemnego wytworzyły się dwie charakterystyczne formacje roślinne – makia i garig. Istnieje przypuszczenie, że są one zbiorowiskami zastępczymi po wyniszczeniu lasów przez człowieka. Sprzyjał temu łagodny klimat. Na lepszych glebach wprowadzono więc uprawy, na gorszych zaś pastwiska. Odlesione obszary degradowane przez wypasy zostały następnie niszczone przez erozję. Dawne, żyzne obszary leśne zamieniły się w ubogie nieużytki zarastające roślinnością wtórną. Obecnie wprowadza się tam ponowne zalesianie. W odrastającym drzewostanie dominuje dąb ostrolistny (*Quercus ilex*). Spotyka się resztki lasów wawrzynowych z wawrzynem szlachetnym (*Laurus nobilis*) i kasztanem jadalnym (*Castanea sativa*). Są też lasy sosnowe, wśród których wyróżniają się piękne pinie (*Pinus pinea*) o rozłożystych koronach, sięgające do 25 m wysokości i sosna alpejska (*Pinus halepensis*).

Makia jest płataniną gatunków kserotermicznych o zmiennej dominacji poszczególnych komponentów. Pokrywa ona tereny ubogie w wapno ale z odpowiednią wilgocią w glebie. Wśród roślinności występuje często dąb ostrolistny – tu jednak w formie krzewu lub małego drzewka. Rośnie pistacja kleista (*Pistacia lentiscus*), mirt (*Myrtus communis*), chruścina jagodna znana też jako drzewo poziomkowe (*Arbutus unedo*). Z tej samej rodziny wrzosowatych (*Ericaceae*) spotykamy wrzosiec drzewiasty (*Erica arborea*). Z innych krzewów rośnie wawrzyn (*Laurus nobilis*), janowiec (*Spartium junceum*), który pod koniec wiosny okrywa się wonnymi, złocistymi kwiatami. W lecie wiele roślin wydziela swoiste olejki eteryczne napełniając powietrze niepowtarzalnym aromatem.

Wyróżnia się dwie odmiany makii – wysoką i niską. Forma wysoka składa się z krzewów, bądź skarłowaciałych drzew dochodzących do 5 m wysokości. Wśród nich dominują: oliwka, sosny, jałowce, mirt, wrzosiec, janowiec, dąb ostrolistny, chruścina. Gąszcz ten oplątują pnącza łącząc cierniste gałązki w nieprzebyte zarośla. Między nimi wije się powojnik (*Clematis*), wiciokrzewy (*Lonicera*), asparagus, róże, kolcorośl (*Smilax*). Makia dzięki swej strukturze była doskonałym schronieniem dla francuskiego Ruchu Oporu w czasie II wojny światowej.

Makię niską tworzą krzewy nie sięgające do 2,5 m. Rosną w niej w zwarciu posłonki (*Cistus*), które w czasie kwitnienia wytwarzają pęki różowych lub żółtych kwiatów. Obok występuje wrzosiec (*Erica*), rozmaryn (*Rosmarinus*), niska pistacja. W prześwitach krzewów zajmują miejsca rośliny zielne jednoroczne, rozsiewające się co roku z nasion oraz byliny zimujące w postaci organów podziemnych. Wśród nich ciekawym gatunkiem jest myszopłoch (*Ruscus*), którego spłaszczone na kształt liści pędy boczne wytwarzają na ich środku drobne, białe kwiaty, a potem czerwone jagódki.

Zbliżone wyglądem zbiorowiska wykształcają się jako tak zwana pseudomakia. Tworzą ją zarośla tracące częściowo liście na zimę. Jest ona spotykana w bardziej wilgotnych i wyższych położeniach górskich. Rosną tam jałowce, bukszpan (*Buxus*), ostrokrzew (*Ilex*), laurowiśnia (*Laurocerasus*).

Na całym obszarze roślinności twardolistnej występuje jeszcze jedna charakterystyczna formacja – garig; nazwa pochodzi od prowansalskiego słowa *garriga* oznaczającego nieużytek. Garig porasta siedliska suche o pływającej i skalistej glebie, która w upalne lata silnie się nagrzewa wytwarzając swoisty, gorący mikroklimat. Małe krzewy i krzewinki nie dorastają tu nawet do 1 m wysokości. Wydzielają one również duże ilości olejków eterycznych wypełniając powietrze mocnym aromatem.

Dziś wśród roślinności śródziemnomorskiej zadomowili się na stałe obcy przybysze. Figa pochodząca z Zachodniej Azji została sprowadzona dzięki smacznym owocom. Rozprzestrzeniła się wszędzie i występuje zarówno w stanie dzikim, jak i w zieleni ogródków. Opuncje i agawy przywędrowały z Ameryki Centralnej, zaś aloes przedostał się z Afryki. Spotykamy te rośliny często w południowej Prowansji. Czerwone jagody opuncji są sprzedawane na targach i stoiskach owocowych francuskich miasteczek.

W dawnej przeszłości człowiek przyjmował otoczenie przez pryzmat mitów. Rośliny również były związane z kultem bogów i bożków. Oliwka była poświęcona Atenie, która według legendy podarowała ją miastu-państwu Atenom. Oliwka w formie zdziczałej przyjmuje postać niską i krzewiastą o poskręcanych czarnych gałęziach. Człowiek podjął się jej uprawy w odległych epokach dla owoców, oleju i mocnego drewna, co wiąże się z wytworzeniem cywilizacji rolniczej; jako taka, oliwka stała się symbolem pokoju i dobrobytu w religiach hebrajskiej i chrześcijańskiej.

Mirt może mieć postać krzewu lub niewielkiego, kształtnego drzewka. Rośnie dziko w Istrii we Włoszech i na wyspach Morza Śródziemnego. W starożytności był on poświęcony Wenus, zaś Rzymianie wili z niego wieńce i wręczali sławnym wojownikom. Białe kwiaty mirtu na tle lśniących, ciemnozielonych listków przypominały kwiat pomarańczy. Uważano je za symbol szczęścia nowożeńców i domostw małżeńskich.

Laur czyli wawrzyn poświęcono Apollinowi. Stanowił on symbol zwycięstwa utrwalony do dziś w domenie kultury i sztuki, gdzie nagradza się laureatów. Laur jest też uprawiany dla liści, które są znaną przyprawą kuchenną jako tak zwane liście bobkowe. Jest on rośliną dwupienną. Okazy żeńskie pokrywają się na wiosnę pękami zielonawych kwiatów, które na jesieni wydają czarne, owalne jagody zawierające aromatyczny olejek. Kwiaty męskie, złote od pyłku, są łatwo dostrzegane z daleka na tle błyszczących liści.

Wilczomleczeń drzewiasty (*Euphorbia charcias*) jest rośliną trującą, tak jak wszystkie wilczomlecze. Jego zgubne właściwości były związane z czarodziejką Circe, która przyrządzała różne napoje miłosne i trucizny. W okresie wiosennego kwitnienia wilczomlecze tworzą na tle skałek żółte plamy.

Wszystkie gatunki dębów były poświęcone Jupiterowi. Tak wówczas jak i dziś dąb jest symbolem siły i tężyzny. Również u ludów Europy Środkowej i na Litwie dęby uznawano za drzewa święte, a w ich cieniu druidzi odprawiali swe obrzędy.

Dziś większość terenów Prowansji jest zamieniona na tereny rolnicze. Dla ochrony przed mistralem pola są zabezpieczone wysokimi płotami wiatrochronnymi. W tym celu zamocowuje się zwarte pasy łodyg trzciny laskowej (*Arundo donax*) znanej tam jako laska prowansalska – *canne de Province*. Jest to roślina szuwarowa pokrewna naszej trzinie. Pochodzi prawdopodobnie ze wschodu. Trawa ta jest zarówno uprawiana, jak i dziczejąca. Dorasta ona do 4 m wysokości i ma grube, zdrewniałe źdźbła o średnicy do 2 cm. Występuje dziko w północno-zachodniej części Afryki na obrzeżach okresowo wysychających zbiorników wodnych. Tworzy tam zwarte, wysokie szuwały; ma zastosowanie do wyrobu mat, plecionek i różnego rodzaju płotów.

Na trasie szybkiego pociągu Paryż-Marsylia migają wielkie łąny słoneczników, kukurydza, uprawy ryżu, winnice. W Alpach Niskich są zakładane plantacje lawendy. Ma to odbicie na mapie pożytków pszczelich Francji sporządzonej na podstawie analizy pyłkowej obnóży¹. Na Prowansji pszczoły zbierają pyłek z roślin z rodziny krzyżowych, jak np. z rzepaku, z esparcety, z sadów owocowych. Tylko na samym południu pojawia się pyłek roślin porastających nieużytki – janowców, kolcolistu, posłonków, maków. Pyłek mimozy i eukaliptusów wywodzących się z Australii pochodzi z upraw i nasadzeń.

Aix-en-Provence, do XVIII w. stolica Prowansji, ma swoistą zieleń miejską. Ulice i aleje są ocieniane przez platany, perełkowce (*Sophora*) i wiązowce (*Celtis*) o szerokich koronach. Mury są gęsto obrośnięte przez różne odmiany bluszczu i powojnika, wije się pnącze – rdest Auberta (*Polygonum Auberti*), który już pod koniec lata pokrywa się kiśćmi drobnych, białych kwiatów. Przy domach rosną ligustry, oleandry, ognik (*Pyracantha*), który cały okrywa się szkarłatnymi owocami. Centrum klombów zajmują sine, nastroszone agawy, a przy nich opuncje i rabaty z lawendy. Godłem Aix jest szyszka pinii.

Okolice Awinionu porastają sady brzoskwiniowe i morelowe. Na górzystych stokach rozpościerają się plantacje winorośli. Na Prowansji słynne są

¹ Obnóży pszczele – grudki zlepionego pyłku roślin znoszone przez pszczoły do ula na tylnej parze odnóży jako pokarm dla czerwiu.

winnice na piaskach z Listel. Założyli je jeszcze w XIV w. bracia psalmodyści przystosowując piaszczyste gleby do uprawy winnic i zaczęli produkować gronowe wina mszalne. Uprawy te rozszerzyły się znacznie w ostatnim wieku, gdyż tereny te były wolne od kłeski filoksery² – groźnego szkodnika winorośli. Listel pochodzi od nazwy l'Isle de Stel, wyspy położonej na południe od posiadłości de Jarras.

Na terenach bardziej ubogich widać opuszczone wioski otoczone niskimi murkami. Przy domostwach rosną zapomniane oliwki o poskręcanych, czarnych pniach. W czerwcu na nieużytkach kontrastują intensywne barwy – mocny szafir nieba i kawowe skałki pokryte zwartymi płatami czerwonych maków. Gdziekolwiek widać ciemną zielen krzewów. To takie właśnie maki utrwaliła Poczta Polska na znaczku wydanym w pięćdziesiątą rocznicę bitwy pod Monte Cassino.

BIBLIOGRAFIA

- A l i v e r t i M. G., R u s m i n i S., Le monde merveilleux des plantes, ed. Hachette 1970, Impr. Verona 140 pp.
K a c N. J., Bagna kuli ziemskiej, Warszawa 1975, PWN 476 pp.
M a r t y n D., Klimaty kuli ziemskiej, Warszawa 1985, PWN 667 pp.
P o d b i e l k o w s k i Z., Słownik roślin użytkowych, Warszawa 1974³, PWRiL 542 pp.
P o d b i e l k o w s k i Z., Roślinność kuli ziemskiej, Warszawa 1975, PWN 140 pp.
P o d b i e l k o w s k i Z., Fitogeografia części świata, t. I, Warszawa 1987, PWN 400 pp.
Traité de biologie de l'abeille, t. III, red. Remy Chauvain, ed. Masson et Cie, Paris 1968, 400 pp.
Soil map of the world, vol. V. Paris 1981, 199 pp.

SPIS ILUSTRACJI

1. Plantacja słonecznika.
2. Winnice na piaskach.
3. Owocujące opuncje.
4. Pas wiatrochronny z trzciny laskowej (fot. autorki).
5. Plantacja lawendy (fot. autorki).
6. Krzewy na skałkach przy drodze do Awinionu (fot. autorki).

² Filoksery – owad z rzędu pluskwiaków; niebezpieczny szkodnik winorośli zawleczony do Europy z Ameryki Płn. w poł. XIX w.

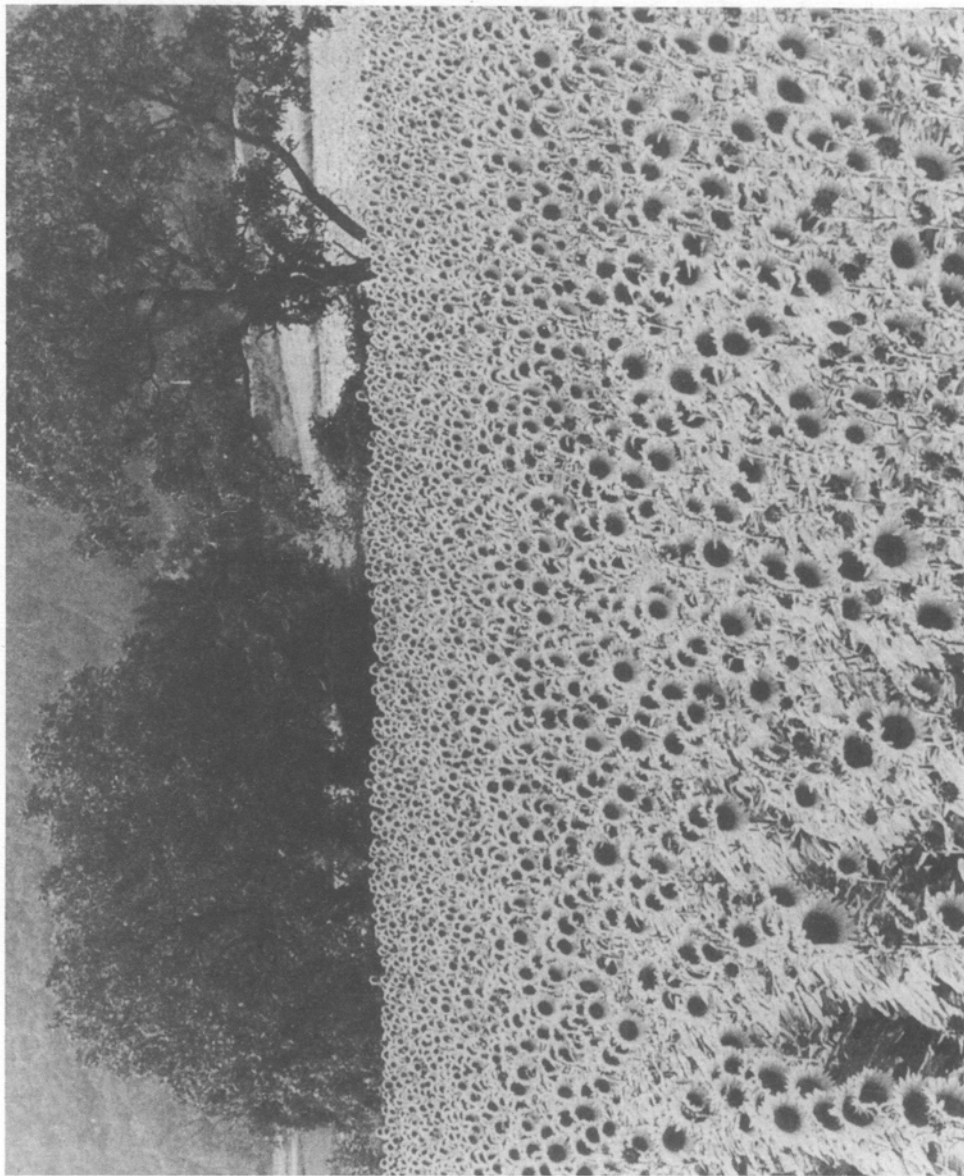
-
7. Rośliny twarolistne: 1. wawrzyn szlachetny, 2. dąb ostrolistny, 3. mirt zwyczajny,
4. chruścina jagodna, 5. oliwka europejska, 6. maki na znaczkach Poczty Polskiej.
8. Kwitnące janowce.

THE VEGETATION OF PROVENCE

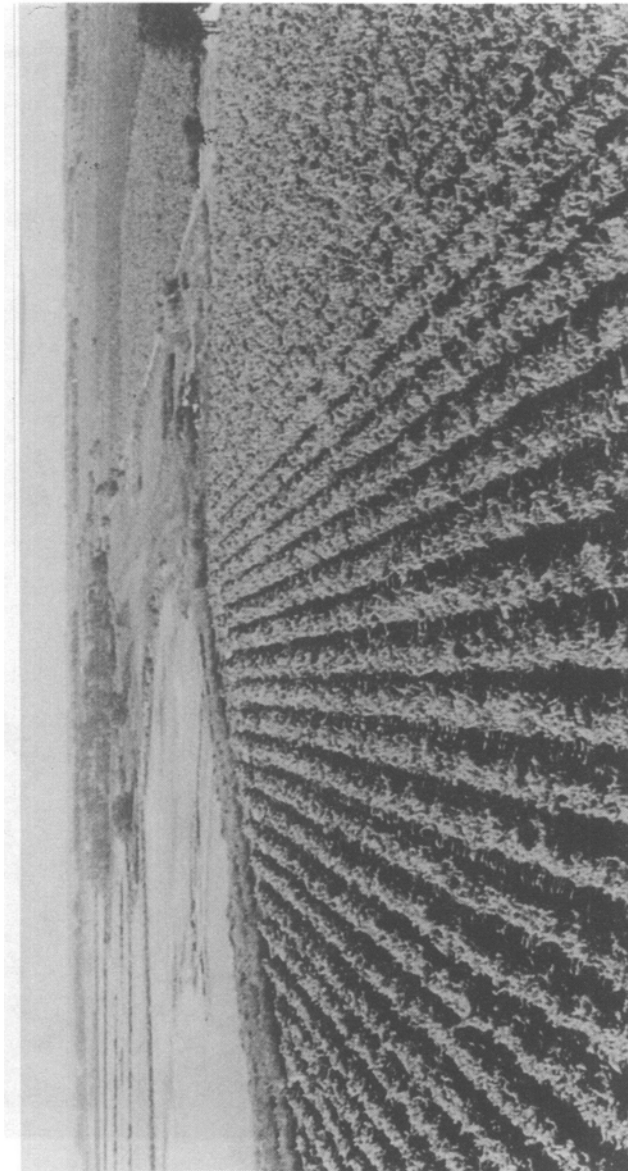
S u m m a r y

The vegetation of Provence has been described here against the geophysical and physiographic conditions of that southern district France. Climate, soil and relief make it that particular vegetable formations grow there. The main plants are maquis and garrigue, the plants which make up characteristic, multi-species communities. The external appearance and life cycles of various vegetable species have become similar due to periodical droughts and mistral. As to maquis we differentiate high and low strains, composed of trees and shrubs entangled with creepers, creating an impassable thicket. Garrigue is a hard-leaf vegetation, growing on dry and rocky soils. The species brought from other geographical regions have been mentioned here, e.g. prickly pears, agaves, and fig-trees. The connections have been shown between some Mediterranean plants and mythological figures in the beliefs of ancient Rome. The current urban greenery of Aix-en-Provence, the former capital of Provence, has been described here, including the cultivation of the area. Attention has been turned to the contrasting colours, giving a characteristic colour to the surrounding landscape.

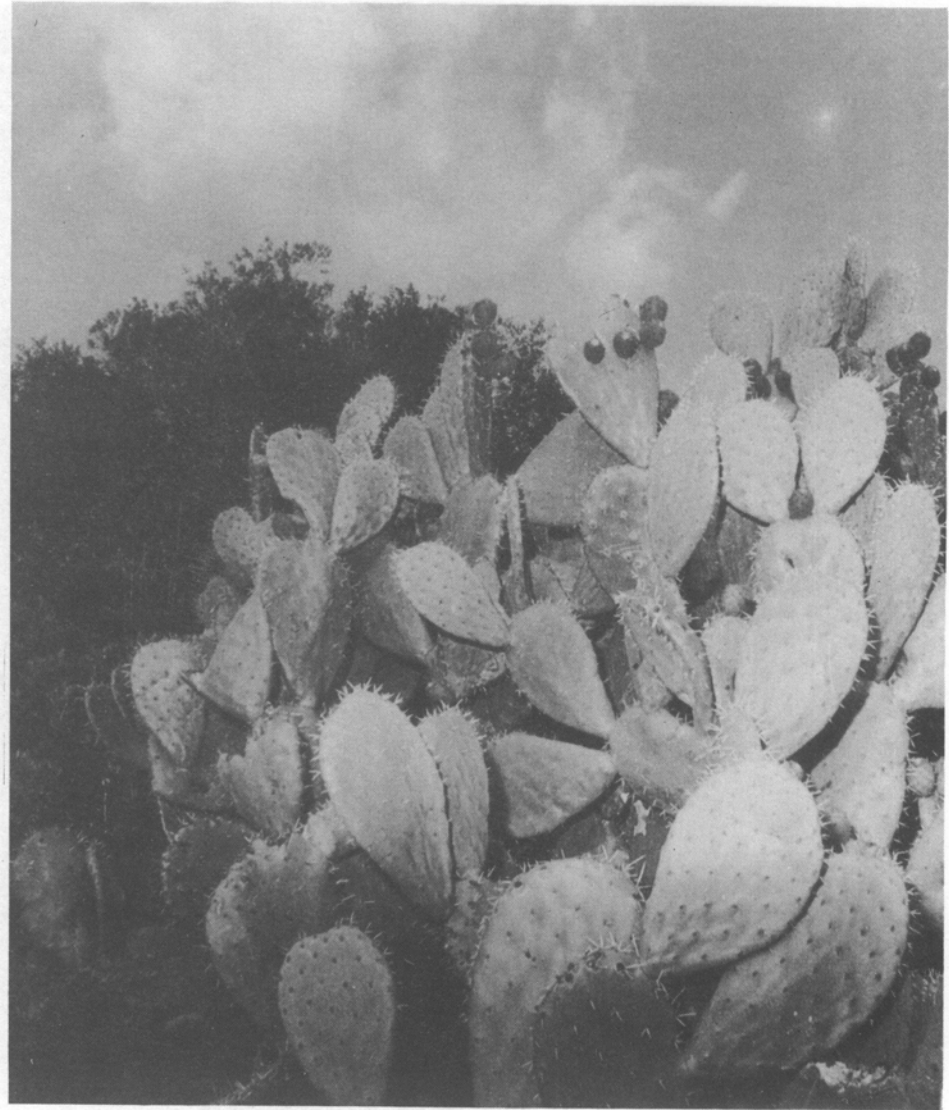
Translated by Jan Kłos

1. Plantacja słonecznika

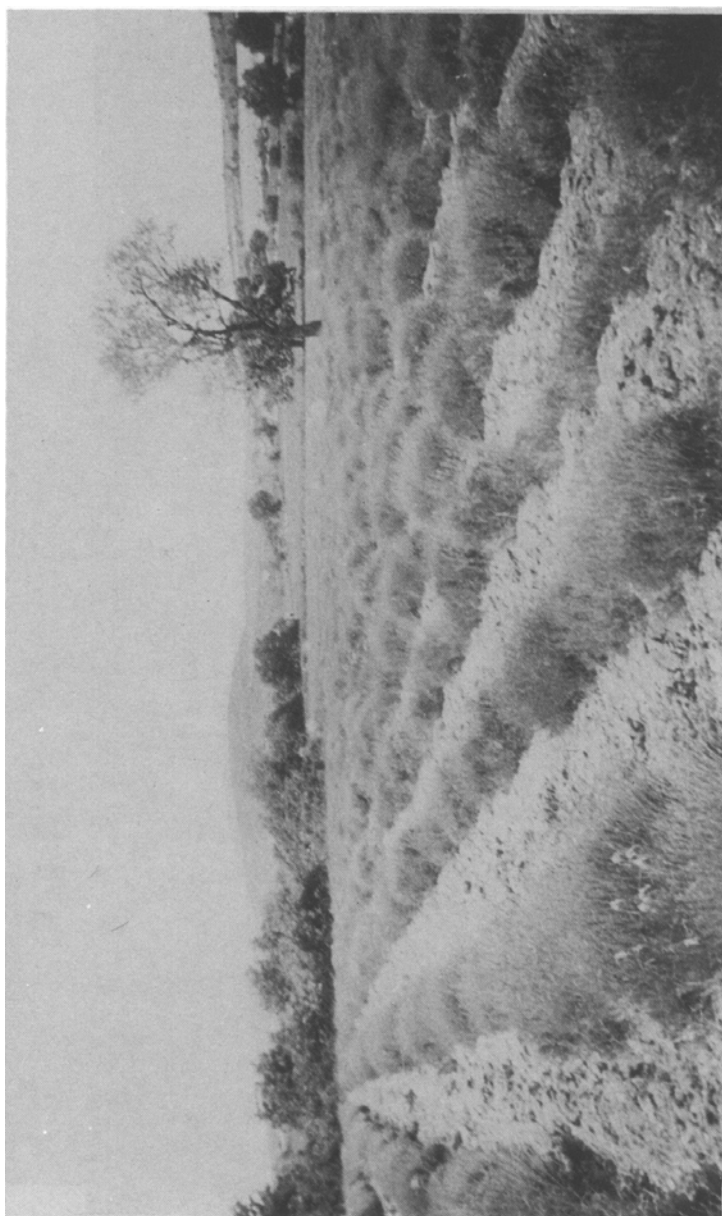
2. Winnice na piaskach

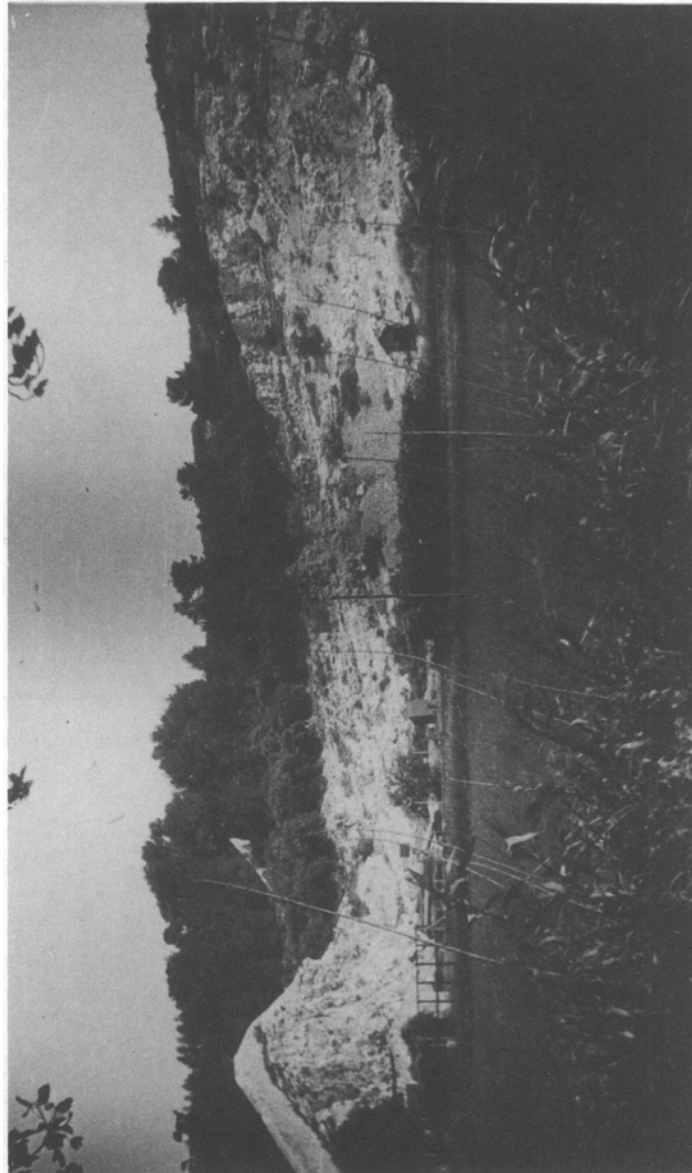
3. Owocujące opuncje

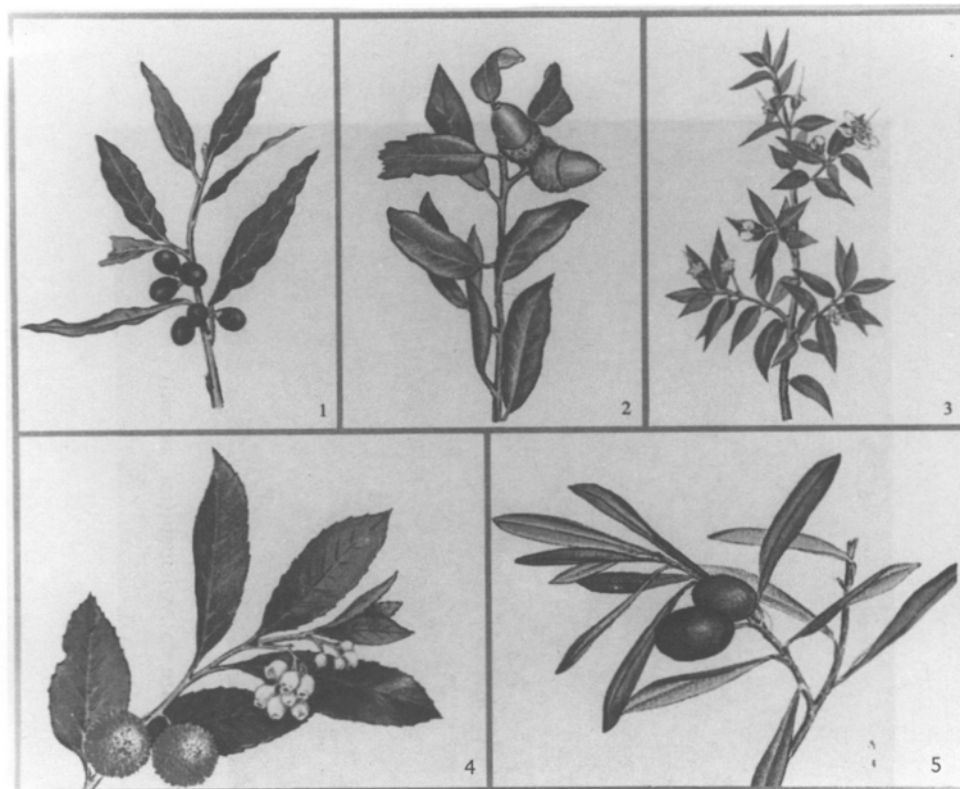
4. Pas wiatrochronny z trzciny laskowej (fot. autorki)

5. Plantacja lawendy (fot. autorki)

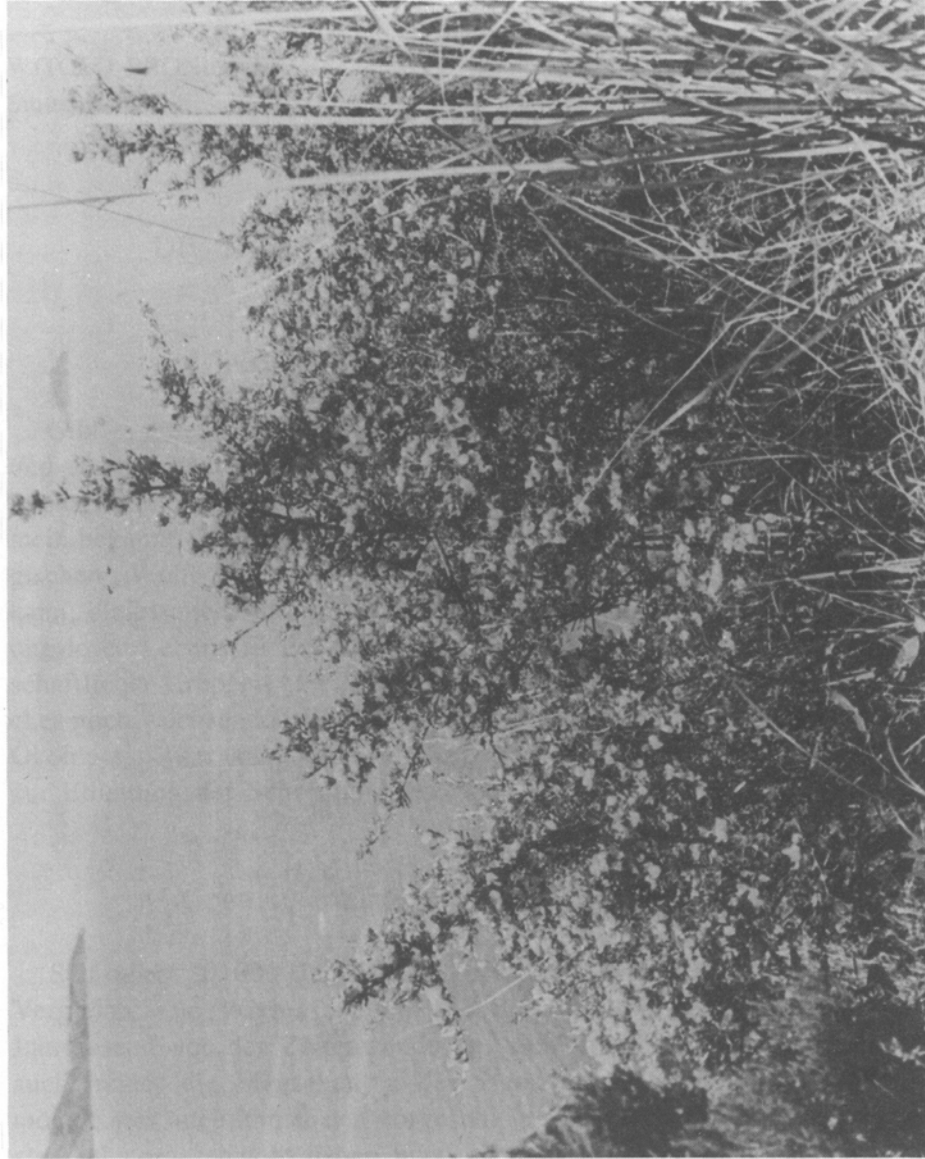
6. Krzewy na skałkach przy drodze do Awinionu (fot. autorki)

7. Rośliny twardestne: 1. wawrzyn szlachetny, 2. dąb ostrolistny, 3. mirt zwyczajny, 4. chruścina jagodna, 5. oliwka europejska

Maki na znaczku Poczty Polskiej

8. Kwitnące janowce.